

O SUVREMENOM TRENUTKU HRVATSKE HISTORIJSKE ZNANOSTI

Neke od posljedica suvremene »eksplozije znanosti« nisu mogle mimoći ni historijsku znanost. Neobično brz tehnološki napredak, s popratnom krizom tradicionalnih društvenih vrijednosti, općenito je ojačao ahistorijske i anti-historijske tendencije. To zahtijeva od historijske znanosti da preispita svoju namjenu, metode i ciljeve, a u tim okvirima i svoje relacije prema društvu. U nas je to još posebno obojeno stalno suprotstavljenim nastojanjima da se historija politizira (ili čak izravno stavi u službu politike) i prirodnim težnjama predstavnika historijske znanosti da izbore i sačuvaju svoj znanstveni integritet.

U tim se okolnostima javljaju sve brojnija i kompleksnija razmišljanja i rasprave o metodologiji i teoriji historije. U nekim velikim zapadnoevropskim historiografijama produkcija je o tim problemima izvanredno velika. I kod nas je u porastu interes za metodologiju i teoriju historije.

Uvode se suvremene metode u historijska istraživanja, razmatraju se nove, svježe teme, pišu se rasprave, a i knjige. Prva koja se time cjelovito bavila bila je »Tehnika in struktura zgodovinske vede« B. Grafenauera (Ljubljana, 1960), a druga »Historijska znanost« M. Gross (Zagreb, 1976, I izdanje; 1980, II izdanje). (U nizu svojih članaka B. Đurđev je razmatrao neke metodološke probleme.) Obje su knjige utjecale na historičare i na kretanja u historiografiji, ali je za nas knjiga M. Gross ipak važnija, iz više razloga: nastala je u Hrvatskoj, pa logično treba pretpostaviti da će se snažnije odraziti na hrvatsku historijsku znanost negoli Grafenauerova. Zatim, početak šezdesetih godina, kada je izašla Grafenauerova knjiga, ipak je još vrijeme prije »eksplozije« interesa za metodologiju koja je nedugo poslije uslijedila, pa su i kod naših historičara interesi za metodologiju bili slabije ili uopće nisu bili razvijeni. Knjiga M. Gross naišla je na mnogo zreliju situaciju. Ona, čini mi se, ima dosta jasnu koncepciju u vezi s dilemama u kojima se historiografija danas nalazi. Pri tome je prvenstveno nastojanje da se hrvatskim i jugoslavenskim historičarima daju najnužnije informacije o metodološkim problemima u historijskoj znanosti, jer većina, do izlaska knjige, o njima nije znala ništa.

Smatram da je u posljednjih desetak godina, otkada je izašla »Historijska znanost«, u hrvatskoj historiografiji očigledan napredak u metodološkom pogledu. Sve je više naših historičara koji prilaze istraživanju različitih područja društvenog života u povijesti. Probija se shvaćanje da su i u hrvatskim i u jugoslavenskim razmjerima beznadno zastarjele metode i znanstveni kriteriji »događajne« tradicionalne historije. Nov pristup i nov način rada osjeća se u brojnim raspravama i knjigama. Spomenut ću samo najizrazitije primjere

koji odražavaju koncepciju da u suvremenim historijskim znanostima nema stroge podjele na »historijska«, »arheološka«, »etnološka«, »filološko-lingvistička«, »sociološka« istraživanja. Svatko polazi od svoje uže struke, ali mu ona ne predstavlja ograničenje u širem proučavanju povijesnih procesa. Taj tip istraživanja ne zaustavlja se pri utvrđivanju pojedinačnih povijesnih činjenica (događaja), nego teži objašnjavanju njihove međusobne povezanosti, dakle — sintezi složenih povijesnih činjenica.

Mate Suić, historičar antike i ranoga srednjeg vijeka, nije po naobrazbi historičar, već filolog i arheolog. I kada bismo inzistirali tradicionalistički na čvrstoj podjeli povijesnih znanosti, onda bi njegove brojne rasprave trebalo ponajprije svrstati u »arheološke« ili »filološke«. Međutim, njegove knjige »Povijest Zadra« I (Zadar u antici, Zadar, 1980) i ponajviše »Antički grad na istočnom Jadranu« (Zagreb, 1976), po svim su kriterijima ne samo »historijske« knjige nego i sinteze, koje sadrže rezultate raznih historijskih znanosti. Autor je opisao proces urbanizacije na našoj obali, sa svim pojavama koje su pratile fizičko i duhovno konstituiranje grada. To je u prvom redu prilog poznavanju antičke arhitekture, urbanizma i poleogeneze, ali je Suić obogatio svoje istraživanje izuzetnim poznavanjem antičkih tekstova, pa tako u ovoj knjizi originalno i pregledno prikazuje svu opsežnu i složenu, a istodobno povezanu problematiku, obradivši praktički sve što se na nju odnosi u antičkom razdoblju. Ako naša arheologija, i povijesne znanosti općenito, u nekim aspektima zaostaju za istraživanjima koja se provode u najrazvijenijim zemljama, one ovom knjigom ipak pokazuju da su sposobne stvarati sinteze na visokoj razini, prije svega primjenom novih metoda.

Tomislav Raukar, medievist, već je svojom knjigom »Zadar u XV stoljeću« (Zagreb, 1977) jasno pokazao kako je daleko odmakao od postulata »tradicionalne« historije. I sam podnaslov knjige — »Ekonomski razvoj i društveni odnosi« — govori da je autoru blizak koncept društvene historije i da do sintetičkog pogleda na društvo u cjelini dolazi u prvom redu preko proučavanja ekonomskih odnosa. Već je tom knjigom obilježen napredak u metodološkim nazorima hrvatske historiografije, a sljedeći Raukarovi radovi bili su i korak dalje: »Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću« (HZ 33—4, 1980—1, 139—209) i »Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću i u prvoj polovini XVI stoljeća« (HZ 35, 1982, 43—118) sinteza su povijesti dalmatinskoga grada i njegove okolice, te zbivanja koja su se oko njega događala u posljednjim stoljećima srednjeg vijeka. Sigurnost i nesigurnost, doticaji kultura, kroatizacija, domašaji ekonomskih, kulturnih, mentalitetnih veza, marginalizacija pojedinih društvenih slojeva i skupina — siromasi, gubavci, nemoćni, gluhi, duševni bolesnici, heretici, izdajice, prognani, kradljivci, razbojnici, gusari, sluge, sluškinje, skitnice... Sve te osobe, i slični historiografski problemi defiliraju pred nama u dvije rasprave kakvih gotovo uopće nema u dosadašnjoj hrvatskoj historiografskoj produkciji. S Raukarovim raspravama naša se historiografija uklapa u evropske tokove ne samo dosljednim autorovim uspoređivanjem ondašnjih evropskih i dalmatinskih događanja nego i suvremenosti metodološkog obrasca. Takvim se pristupom umnogome nadoknađuje zaostatak za suvremenim evropskim dometima. Dodatna je vrijednost ovih rasprava da se po stilu eksplicacija (zbog sintetičkog načina izlaganja) približava sociologiji i sociološkim tekstovima. Tako je i terminologija vrlo često sociološka (na pri-

mjer, »Dvije razine sigurnosti«, »Marginalna društva« — sociolozi bi prije rekli — »grupe«, »Dinamika kroatizacije«, »Vidokrug srednjovjekovlja« itd.).

Zbirka rasprava »Društveni razvoj u Hrvatskoj« (od 16. do početka 20. stoljeća) (uredila Mirjana Gross, Zagreb, 1981), tek je prvi korak u pisanju dugo obećavane i još duže planirane »sinteze« hrvatske povijesti. Naravno, to ne bi bila sinteza u tradicionalnom smislu — nizanje utvrđenih pojedinačnih činjenica od doseobe Hrvata do današnjih vremena. Sintezom se mora postići visoka razina uopćavanja, treba objasniti međusobno isprepletanje pojedinih događaja unutar kompleksnosti povijesnih procesa i kretanja društva u cjelini. Takav su zahtjevan zadatak pred sebe postavili i s više ili manje uspjeha na njega i odgovorili autori petnaestak priloga — rasprava u ovoj knjizi. Lako je zamjetljivo da oni vrlo različito pristupaju istraživanju, da povijesti postavljaju raznorodna pitanja i da daju isto takve odgovore. Netko se bavi u prvom redu »ekonomskim odnosima«, drugi pak vremenima »konjunktura« ili »događaja« (po Braudelu) — ključnim trenucima, prekretnicama hrvatske povijesti, treći proučavaju »društvene strukture« (iako termin »struktura«, kao ni mnoge druge, preuzete ponajviše iz sociologije, teorija i metodologija historije nisu još uspjele precizno definirati). Ova raznolikost trebala bi, smatram, djelovati pozitivno, potaknuti pojedince da se zapitaju o razlozima razlika u metodološkim obrascima, te da ih pokušaju riješiti u zasebnim metodološko-teoretskim raspravama, koje hrvatskoj historiografiji tako nedostaju.

Jedna od najzanimljivijih rasprava u knjizi je prilog Miroslava Bertoše »Društvene strukture u Istri (16—18. stoljeće)«. Naime, nove metode i sinteziranje najuspješnije se u početku mogu provoditi na proučavanju manjih cjelina, a to je upravo povijest Istre. »Lokalna« historija, kakvu nam je prezentirao Bertoša, pravi je put prema historijskim sintezama većih prostora i dužih razdoblja.

Naposlijetku, »Društvene strukture« su pokazale da je hrvatska historiografija sposobna, bez obzira na upozorenja da »još nije prikupljeno dovoljno pojedinačnih podataka«, stvoriti suvremenu sintezu hrvatske povijesti. Svako daljnje oklijevanje krajnje je nepoželjno iz više aspekata.

Knjiga Ivana Jelića »Jugoslavenska socijalistička revolucija (1941—1945)« (Zagreb, 1979) jedna je od malobrojnih, možda i jedina, koja uistinu sintetički pokušava objasniti razdoblje 1941—5. u Jugoslaviji. Ona je ujedno i dokaz da se metode »socijalne« i »društvene« historije mogu djelotvorno upotrebljavati i u istraživanju najnovijih razdoblja. Autor nas ne zamara nabranjanjem i opisivanjem poznatih događaja koje mnogi drugi u svojim »sintezama« jednostavno ne mogu izbjeći (poziv na ustanak, ustanak, savjetovanje u Stolicama, neprijateljske ofenzive, zasjedanja AVNOJ-a itd.). Ispravno zaključuje da je njihov opis u knjizi s takvim ciljevima suvišan, te nas upoznaje s glavnim značajkama pojedinih etapa revolucije i s osnovnim problemima s kojima se ona suočavala. Jelić se, dakle, nije zadržao na političkoj i vojnoj povijesti, priložio je grafikone i upotrijebio kvantitativne metode. Sve navedene karakteristike njegova pristupa istraživanju govore da se skladno uklopio u široki koncept »društvene« historije.

Dušan Bilandžić je knjigom »Historija SFRJ — Glavni procesi« (Zagreb, 1978), te novim izdanjem kojim je istraživanje prošireno do 1985. godine (Zagreb, 1985), dokazao kako se i u proučavanju neposredne prošlosti ili naše su-

vremenosti mogu upotrijebiti neki od elemenata suvremene metodologije. Pod naslovom »Glavni procesi« autor želi upozoriti na činjenicu, a u samoj knjizi to dokazuje, da se u prvom redu želi baviti ekonomskim i političkim »procesima«, a ne pukim nizanjem i opisivanjem pojedinih događaja. Istodobno, Bilandžićeva je knjiga potvrda da se i proučavanju ovih razdoblja može pristupiti s nužnom ozbiljnošću znanstvenika i da historičar može i mora raditi i stvarati bez obzira na trenutne ideološko-političke potrebe.

Spominjući nekolicinu istraživača, uz kratku obavijest o njihovim metodološkim obrascima, nisam pretendirao, niti sam mogao, pružiti cjelovitu sliku o počecima kretanja hrvatske historiografije prema »društvenoj« historiji. Osim samih historičara, takvom se konceptu istraživanja približavaju, spomenuo sam, i neki arheolozi, pa i znanstvenici kojima je uža specijalnost neka druga povijesna ili društvena znanost. Tako, na primjer, mnogi se historičari umjetnosti već odavno ne zadovoljavaju više deskripcijom umjetničkih djela i njihovim slaganjem u stilske i vremenske cjeline, već se pitaju, da pojednostavnim — kakvo je to društvo bilo kada je proizvodilo baš takve umjetnine.

Iako su historijska znanost i historičari s manje ili više oklijevanja krenuli u nužne promjene svojeg pristupa i metodologije, pred njima se ispriječila prepreka koja će se moći preskočiti tek uz izuzetne napore — to je stav javnosti. Odlučuje se često o historiji i historičarima, a da oni sami nemaju na te odluke gotovo nikakva utjecaja (bjelodani primjer — katastrofalno stanje nastave povijesti). Ako nužnost promjena sporo prodire u svijest nekih historičara, taj će proces u društvu biti još teži i sporiji. U njemu je duboko ukorijenjen tradicionalistički pristup povijesti i ono se nesvjesno (ili čak svjesno) opire novim strujanjima. Javnost se navikla da historiografiju vidi kao »banku podataka« iz koje se, po potrebi, vade primjeri iz prošlosti, tobože relevantni za suvremenu društvenu stvarnost. Mnogi su u našem društvu spremni da pomoću rezultata historičara izgrade samo mitove, a ne da se obavijeste o stvarnoj prošlosti.

U tom pogledu karakterističan je i odjek novih historiografskih dostignuća: iako su »Antički grad«, »Društveni razvoj« te »Jugoslavenska socijalistička revolucija« dočekani u stručnim krugovima s pohvalama, iako su dobili i neke nagrade i društvena priznanja, ipak su za širu zainteresiranu javnost prošli relativno nezapaženo (Raukarova »Komunalna društva« imali su, na žalost, priliku pročitati samo malobrojni čitaoci »HZ«-a), dotle su danas ipak zastarjela djela, a nedavno ponovo izdana, kao »Povijest Hrvata« Vjekoslava Klaića i neka druga, doživjela pompoznu reklamu, nekoliko izdanja i relativno dobru financijsku prođu. Isto tako su kao kapitalna historiografska djela najavljivane u javnosti neke knjige koje su zapravo zbirke izvora.

Za novu historijsku znanost treba se »boriti« i u javnosti, a ne samo u profesionalnim krugovima, a otvorenost historiografije prema javnosti jedan je od bitnih preduvjeta svakog napretka u tom pravcu. Zato smatram da je prioritetan zadatak historičara objasniti društvu u kojem žive kako namjena i metode historijske znanosti nisu više onakve kao nekada. Potrebne su nam rasprave historičara o vlastitim, praktičnim istraživačkim iskustvima. Potreban nam je snažniji prodor u nehistorijske časopise, u tjednike i tisak s ozbiljnijim pretenzijama. Da bi se takvi ciljevi dostigli, trebalo bi, a svakako i vrijedilo potruditi se da poboljšamo i stil pisanja. Suhoparno i dosadno ne bi smjelo

biti jednakost za znanstveno. Ljudi koji se bave znanošću, i ne samo poviješću, vrlo teško komuniciraju s javnošću (pokazalo se to i u slučaju Salinasa Pricea i Troje u Gabeli, kada su protekli mjeseci prije nego se mistifikacija konačno raskrinkala). Uzroci su tome svakako i u načinu naše izobrazbe, ali i u oblicima naše komunikacije. Pojavljuje se i sasvim suprotna tendencija: historičari koji zaboravljaju da i povijest i historija imaju svoj jezik, pa prečesto upotrebljavaju jezik mistifikacije. Poput osvježenja djeluju oni rijetki članci u kojima naši historičari stilom dostižu razinu eseja, a da pri tome ne gube attribute znanstvenosti.

Unatoč kratkoći ovog pregleda, množini problema od kojih sam neke samo spomenuo, a ne i cjelovitije razradio, smatram da je, ipak, jasno kako su promjene u pristupu istraživanju neizbježne, i da je na nama koliko će one biti brze i djelotvorne. Mnoga teoretska, metodološka i druga pitanja čekaju odgovore ili barem pokušaje da se na njih odgovori. Potrebno je što hitnije djelovati na tom polju, jer u suprotnom, razlike između stanja u hrvatskoj historijskoj znanosti s jedne, te društvenih potreba i razvoja historijske znanosti u svijetu, s druge strane, postat će još veće, a onda, rekao bih, i nenadoknadive.

Ivo Goldstein

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.